

УДК:
323.1(=163.41)(497.6)"1907/1910"

Оригинални
научни рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXII) IX, vol=23
Бр. 1 / 2010.
стр. 437-456.

*Радослав Гађиновић**
Институт за политичке студије, београд

МЛАДА БОСНА И СРПСКО НАЦИОНАЛНО ПИТАЊЕ**

Сажетак

Млада Босна је био свенародни покрет за ослобођење и уједињење јужнословенских народа. Тај назив први је употребио Петар Кочић у листу Отаџбина 1907. године, а затим Владимир Гађиновић у чланку "Млада Босна" који је објавио 1910 у Алманаху Просвете. Упркос урођеном нагону да се сили треба супротставити силом, младобосанци и њихови истомишљеници у Србији, Хрватској и Словенији имали су чвршће схватање историјске перспективе него многи њихови савременици међу Јужним Словенима. Схватили су, прво, неизбежност револуционарног уништења Хабсбуршке Монархије и, друго, потребу стварања југословенске федералне заједнице састављене од различитих јужнословенских народа истог етничког порекла, али раздвојених историјом. Сваки човек може имати своје ставове о методама борбе Гаврила Принципа и његових сабораца, али сигурно је да се сарајевски атентатори, због свога патриотизма, храбрости и несебичности, придружују реду исконских бунтовника: Занду и Орсинију, Засуличевој и Перовској, Конолију и Пирсу.

Кључне речи: Млада Босна, Тиранин, Атенат, Ослобођење, Уједињење, Монархија, Јужни Словени

* Научни саветник у ИПС, Београд

** Рад је настао у оквиру научног пројекта „Друштвене и политичке претпоставке изградње демократских институција у Србији“ (149057 Д), који се реализује у оквиру Института за политичке студије у Београду, а финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Одлука представника великих сила на Берлинском конгресу да се Аустро-Угарској дозволи да окупира Босну и Херцеговину, била је кобна по опстанак многонационалне царевине, која није дуго чекала на спровођење одлука Берлинског конгреса. Хабсбуршке трупе су 29. јула 1878 године прешле границу на неколико места, и тада је дошло је до великих немира у Босни и Херцеговини и сукоба са наступајућим јединицама црно – жуте коалиције према босанско херцеговачкој територији. Срби су били на ивици масовног устанка.

У Сарајеву је имам Хаџи Лојо повео становништво проповедајући да ће цар Фрањо Јосиф, неверник уништити њихове џамије. У Мостару је дошло до народног устанка. Командант хабсбуршких трупа, генерал Јосип Филиповић фон Филипсберг, пореклом Хрват морао је да употреби више од 200 000 војника, који ни у том броју нису успели да "умире" босанско – херцеговачки напаћени народ, незадовољан окупацијом и правним припајањем својих територија Аустро – Угарској монархији.¹⁾ У тим борбама погинуло је, рањено или нестало 5198 Аустро-Угарских војника, од тога 178 официра, а губици босанскохерцеговачких побуњеника нису евидентирани.²⁾ Освета Аустро-Угарске војске након угушене побуне била је нечовечна.

Отоманско Царство, са својим застарелим феудалним институцијама, бројало је на Балкану своје последње сате, а велике силе су се утркивале која ће од њих преузети у датом моменту ингерципије Стамболског Султана, игноришући вољу вековно поробљених народа.

Аустро-Угарска монархија се доласком на просторе Босне и Херцеговине својим понашањем представила као права окупациона сила и тако изазвала револт народа, а посебно напредне интелигенције са простора Босне и Херцеговине, којима су била укинута људска права и слободе, па су морали организовати илегалне културне институције и политичке организације, међу којима "Млада Босна", која је извршила атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда.

Прво масовно незадовољство народ БиХ испољио је 1906. године кроз генерални штрајк радника у Сарајеву, Мостару и другим босанскохерцеговачким градовима. То није био чист класни покрет

1) Владимир Дедијр, "Сарајево 1914, Просвета, Београд 1966, стр.106.

2) Исто. стр. 107.

радника, већ општи покрет протеста радника и сељака. Генерални штрајк значајно је утицао на размишљање и понашање средњошколске омладине у Босни и Херцеговини. Међу српским ђацима Мостарске гимназије постојало је у оно време литерарно друштво *Матица* и национално-политичко друштво *Слобода*. Матицом су руководили Димитрије Митриновић и Драго Перовић, а Слободу су покренули Богдан Жерајић и Шпиро Солдо. Перо Слијепчевић и Владимир Гађиновић, који су били чланови у тим друштвима, пишу, да су у њима вођене дискусије о еволуцији и револуцији.³⁾ То је било супротстављање реформистичког и револуционарног пута у борби, које је генерални штрајк убрзано ставио на дневни ред.

Генерални штрајк 1906. године оставио је најдубљи и најтрајнији утицај међу радницима, који отада почињу изграђивати своју само-сталну класну организацију. У Мостару се 1907. године оснивају подружнице струковних секција Главног радничког савеза за Босну и Херцеговину, а 1908. године отворен је Раднички дом, који постаје седиште синдикалних организација и њихов културно-просветни центар Синдикалне подружнице осниване су такође у Требињу и Коњицу, а и у другим већим местима Босне и Херцеговине.

Ове демонстрације показивале су да су радници спремни на борбу не само за своје класне интересе него и за национално ослобађање. Радничко незадовољство је подстакла анексија Босне и Херцеговине и велеиздајнички процес у Загребу, покренут ради њеног оправдања, те Фридунгов процес у Бечу. Мостарска средњошколска омладина дигла је глас против велеиздајничког процеса у Загребу. У мају 1909. године објављена је у сарајевској Српској ријечи њена протестна изјава под натписом "*Српска и хрватска напредна гимназијска омладина*". Директор Мостарске гимназије поднио је Земаљској влади у Сарајеву пријаву, да је у стану апсолвираног ђака гимназије Владимира Гађиновића - касније лекара (рођак идејног вође "Младе Босне" Владимира Гађиновића) одржала састанак револуционарног карактера једна група ђака Срба, Хрвата и муслимана.⁴⁾

Многи херцеговачки омладинци били су у првим редовима покрета Младе Босне и општег покрета југословенске национално-револуционарне омладине. Богдан Жерајић и

3) Перо Слијепчевић, *Први ђачки покрети у Мостару*, Нова Европа, Загреб, I – III, 1940; Владимир Гађиновић, *Смрт једног хероја*, Београд, 1912,

4) Војислав Богићевић, *Млада Босна, Писма и прилози*, Сарајево 1954, стр. 264.

Владимир Гаћиновић били су узор омладини, један личним жртвовањем, а други револуционарном пропагандом и акцијом. Мустафа Голубовић, Мухамед Мехмедбашић, Ђулага Буковац, Ибро Фазлиновић, Матеј Кордић и други учествовали су у оружаним акцијама, које је омладина онда сматрала најјачим оружјем у револуционарној борби.⁵⁾ Процес Пјанић-Љубибратић, покренут против ових сарајевских ђака из Херцеговине пред Окружним судом у Сарајеву 1912. године, био је први политички процес против ђака средњих школа у Босни и Херцеговини.

Почетком XX века. Само 30 Босанаца и Херцеговаца имало је академско образовање.⁶⁾ Ову групу интелектуалаца сачињавала су деца из града, јер су само богати људи могли да шаљу своје синове у Беч и на другим универзитетима. Ти младићи су били већином конзервативни, задовољавали су се мањим административним положајима а њихови политички захтеви нису ишли даље од аутономије БиХ у оквиру Хабсбуршке Монархије. На измаку XIX века стасаву у БиХ нова генерација интелектуалаца који пристижу директно са села, међу њима су и деца родитеља тек досељених у град. Историјски услови довели су до веома спорог развоја босанског друштва у поређењу с другим крајевима Европе. Аустро-угарске власти су систематски подржавале ту заосталост и нису обраћале пажњу на масовно образовање. После тридесет година аустројске управе, 1910. године у БиХ било је 87 одсто неписменог становништва и само пет гимназија за нешто мање од два милиона становника. Овакав однос Аустро-Угарске монархије према грађанима Босне и Херцеговине додатно је мотивисао младе босанско-херцеговачке револуционаре да се боре како за постојање и опстанак, тако и за образовање и културно уздизање младих људи.

5) Пиро Слијепчевић, Млада Босна, Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење, Сарајево 1929, стр. 209; Никола Тришић, Случај Мухамеда, Мехмедбашића, Преглед Сарајево, Фебруар 1935; Богићевић, Млада Босна, стр. 301-303; Др Ђуро Шурмин саопштио је у народној одбрани (Београд) од 31. маја 1936, да је аустројски окупациони гувернман у Београду за вријеме Првог свјетског рата извршио претрес у београдском стану Ђулаге Буковца који се налазио на Солунском фронту. Међу његовим папирима нађена је између осталог једна карта Матеја Кордића од 10. маја 1912. у којој пише: "Мислим да ће Цувај отићи". Пошто је непун мјесец дана послје те карте стварно извршен атентат на Цуваја, извршилац Лука Лукић саслушан је у затвору, гдје се налазио на издржавању казне, али се од њега ништа није сазнало. Аустројским властима остало је непознато да је ову карту писао Матеј Кордић.

6) Н Стојановић, "О задацима Босне" Летопис матице Српске, Нови Сад, 1929

Као одговор на Аустро-Угарски терор, почетком XX века основано је добротворно просветно друштво Просвета, која почиње да стипендира сиромашне а одличне ђаке. Та нова интелигенција имала је много другачије политичке мотиве од претходних генерација, која је на познатим светским универзитетима учећи и сарађујући са водећим теоретичарима тадашње европске мисли стицала додатне мотиве за борбу до коначног ослобођења нападених народа своје отаџбине. Већина од њих никада није прекинула везе са селом одакле су поникли. Они су и тада потврдили значај руралне средине, јер су све идеје и припреме за велике догађаје управо стварале у руралној средини, далеко од власти које би их ометале у њиховим идејама и намерама. Хабсбуршке власти су укинуле све политичке слободе босанским кметовима. Осим тога, младобосанци су морали да рачунају са заосталошћу средине из које су поникли. Иако је с продирањем робне привреде босанско село доживљавало озбиљне промене, форме политичког отпора у суштини се нису мењале. Тада жестоке, спонтане побуне ишчежавају да би после њих уследио дуг период потпуне апатије, прекидане само понекад, појединачним незадовољством због аграрног терора Аустро - Угарских власти. На тај начин младобосанци су се колебали између два различита система политичке борбе: да ли применити модерне доктрине које су донели са универзитета или се ослонити на традицију. Догађаји који су уследили после руске револуције 1905. године подстакли су међу младобосанцима интересовање не само за решење Аграрног питања него и за руску литературу и историју. Читаве странице из књиге Чернишевскога *Шта да се ради* преписиване су да би затим ишле од руке до руке. Сем Чернишевскога, читали су Бакуњина, Херцена, Достојевскога, нарочито његов роман *Злочин и казна* и Максима Горког.⁷⁾ Велику пажњу посвећивали су и италијанском и немачком покрету за национално ослобођење. За младобосанце је Мацини био "прави и велики човек".⁸⁾ Италијанска револуционарна традиција из периода рисорђимента ухватила је јаког корена у Херцеговини. Како у устанку 1861, тако и у устанку 1875- 78, побуњени кметови одржавали су везе с гарибалдијевим присталицама. У другом устанку учествовали су чак и добровољци из Италије. Још као петнаестогодишњи младић Владимир Гађиновић је назвао себе "гарибалдин-

7) Ратко Парезанин, *Неколико речи о Жерајић-Принциповом нараштају*, Књижвни центар, Суботица фебруар, мај-јун, 1927.

8) Исто.

цем,⁹⁾ проучавајући литературу из доба националног уједињења Италије. Чак и назив Млада Босна дат по угледу на Мацинијеву Младу Италију. Нема сумње да су Мацинијеве идеје: да омладина мора бити основна снага у ослобађању своје груде; да она мора створити људе новог кова, спремне на највеће жртве, утицале много на младобосанце у првим годинама њиховог рада и стварања програма. За време суђења у октобру 1914, Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић позивали су се на Мацинија као на пример као се треба борити за ослобођење и уједињење.¹⁰⁾ Међу запленим хартијама младобосанца М. Стојановића, 28. јуна 1914 године нађен је следећи Мацинијев цитат, записан непосредно после атентата на надвојводу Фердинанда: "Нема на свијету каријере светије од каријере завјереника, који постаје осветник човјечанства и тумач вјечитих природних закона."¹¹⁾

Месец дана после Принциповог атентата дошло је до избијања првог светског рата, аустроугарским ултиматумом Србији 23. јула и објавом рата 28 јула, Немачком објавом рата Русији 1. августа, Франц-уској 3 августа и Британском објавом рата Немачкој 4 августа 1914 године. Овај рат је изменио карту Европе више него иједан дотадашњи у историји. Пропале су четири царевине, а са њима и хабсбуршка, романовска, хоенцолернска и отоманска династија, које су њима дотад стотинама година владале.

ОДГОВОР НАСИЉУ ХАБСБУРШКЕ МОНАРХИЈЕ

Млада Босна¹²⁾ се борила за ослобођење БиХ и уједињење свих словенских народа. С тим у вези, не може јој се, приписати

9) Владимир Гађиновић у писму М. Карановићу (јун 1908) објављеном у Огледи и писма, стр. 185.

10) Војислав Богићевић, *Млада Босна*, Сарајево 1954, стр. 32,63 и 84

11) Владимир Дедијер, Сарајево 1914, Издавачко предузеће Просвета Београд, 1966. стр. 291.

12) *Млада Босна*, (назив за активност босанско-херцеговачке револуционарне омладине пред Први светски рат), није имала јединствену организацију ни изражену идеологију и програм. Она је била скуп многих група и кружока за заједничким основним циљевима: потреба за одлучном акцијом, негирање Аустрије и сваке политике у "оквиру монархије". Идеолошка основа била је национална револуција, али је идеолошка структура била скуп елемената најразноликијих социјалних, политичких и економских погледа: желела је да ради првенствено у интересу сељака, затим и радника. Према буржоазији је имала негативан однос. Без одређеног теоретског става определила се за етапно решење, најпре национално, затим социјално ослобађање, у почетку српска, а касније прелази на шире југословенске позиције. Израз Млада Босна први је употребио Петар Кочић у листу "Отаџбина" 1907, а затим Владимир Гађиновић у "Алманаху Просвете" 1910, у чланку "Млада Босна". За време војних маневара БиХ је посетио аустроугарски престолонаследник Франц Фердинанд и тада је Млада Босна је на ње-

никакав предзнак сем ослободилачки а никако не терористички, јер, као што се и данас тумачи, тероризам не може бити револуционаран, јер производи насиље и друге међународним правом забрањене активности. Сам појам *«револуционарни»* значи *напредан, бунтовнички, прожет духом револуције и слободе*. Тероризмом се примењује насиље према легалним органима власти и грађанима, а припадници «Младе Босне» бо-рили су се против Аустроугарске монархије као окупатора. Аустроугарска монархија није била ни у ком случају легална нити легитимна власт. Она је била силом наметнута, није је бирао народ БиХ. Након окупације и анексије БиХ од стране аустроугарске монархије престају сва права и слободе грађана, тада наступају тешки дани за све грађане БиХ испуњени страховладом. Дакле, у таквим околностима, које су владале у БиХ од анексије 1908. године, народи БиХ дошли су у ситуацију да под притиском изгубе своју самобитност и достојанство.

Одлукама берлинског конгреса Аустроугарска је добила право да окупира БиХ, *али не и право да је припоји себи*, јер је суверенитет БиХ остао под ингеренцијом султана носиоца државне власти у Турској. О злоупотреби и кршењу одлука берлинског конгреса од стране Аустроугарске монархије на суђењу припадницима Младе Босне говорио је адвокат др Рудолф Цистлер, а између осталог рекао: *“Због тога је већина човечанства, у то време, изражавала симпатије према сарајевским атентаторима”*.

Ови поносни младобосанци су били свесни да су њихови народи поробљени, али су одбили да икада пристану да буду покорени ма колико била јака Аустроугарска монархија, јер и међународно право одобрава борбу против окупатора. Убиство аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда (Franz Ferdinanda) 1914. године у Сарајеву третирао се у то време као и убиство било ког представника окупаторске војске. Треба истаћи да анексија БиХ није била призната од већине држава јер је спроведена против воље грађана БиХ, као и одлука Берлинског конгреса. Окупацијом БиХ након анексије Аустроугарска се према БиХ понашала као према свом етничком простору с једне стране, а према грађанима БиХ као према поданицима с друге стране. Аустроугарска је спроводила терор према свима: Србима, Хрватима и Муслиманима, па су чланови Младе Босне били представници свих народа (Владимир Гађиновић, Гаврило Принцип, Мустафа Голубић, Мухамед

га организовала атентат у Сарајеву 28. јуна 1914. (Мала енциклопедија, изд. Просвета Београд 1986, стр. 696).

Мехмедбашиић, Данило Илић¹³⁾, Недељко Чабриновић¹⁴⁾, Богдан Жерајић¹⁵⁾, Трипко Грабеж, Перо Слијепчевић, Иво Андрић, Тин Ујевић....). Многи су тад у свету сматрали да је сарајевски атентат био акт револуционарног отпора према окупатору, присећајући се нпр. Старог завета који наводи случајеве Аода и Јаилџа, европске традиције тираноубиства која се заснива на теоријама класичног републиканства старе Грчке и Рима.

У време настанка појма, “тираноубиство” није третирано као терористички акт - већ као одбрамбено ослободилачка активност. У старој Грчкој и Риму убиство тиранина слављено је као најплеменитије људско дело Аристотел (Aristoteles), Платон (Platon), Цицерон-Марко Тулије (Marcus Tullius Cicero), Тацит (Cornelius Tacitus).....Католичка енциклопедија дефинише тираноубиство као убиство тиранина од стране појединца ради општег добра.¹⁶⁾ Тадашњи велики мислиоци су сматрали да *суверена власт увек припада народу, а он је преноси на владаоце путем уговора који се с њим закључује. Народ се никада не може одрећи суверене власти у корист владаоца - он њено вршење поверава владаоцу све док процењује да он то добро ради. Народ, дакле, увек задржава право да владаоца замени.*

Дон Лок (John Locke) први је темељитије формулисао теорију отпора. У свом делу о грађанској владавини (On Civil Government) дао је образац за многе касније револуције у свету. Своју теорију о праву на побуну довео је у везу са учењем природног закона о друштвеном уговору и дао следећу дефиницију:»Ко год се служи силом без права и доводи себе у ратно стање са оним против ко-

13) *Данило Илић* (1889-1915) по занимању је био учитељ. Издавао је у Сарајеву лист «Звоно». Био је један од главних организатора национално-револуционарне омладине у Босни и видовданског атентата на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда. После атентата осуђен је на смрт вешањем и обешен је у Сарајеву 3. фебруара 1915.г. (Мала Енциклопедија, II том, изд. Просвета, Београд 1986.г., стр.867)

14) *Недељко Чабриновић* (1895-1916) национални револуционар из Босне, по занимању типограф. Учествовао је у типографском штрајку у Сарајеву 1912., због чега је био протеран. Након протеривања радио је у Трсту, Загребу и Београду, где је 1913. ступио у редове босанске револуционарне омладине. Учествовао је у атентату на Франца Фердинанда 28. јуна 1914. у Сарајеву и први је бацио бомбу која је погодила надвојводину пратњу. Као малолетник је осуђен на робију на којој је умро у Терезину. (Исто, III том, стр.896)

15) *Богдан Жерајић* (1886-1910) студент права, револуционар, националист из босанско-херцеговачког покрета. Покушао атентат 2. јуна 1910. на генерала Маријана Варешанина поглавара БиХ, али га је промашио. Убеђен да је убио генерала Варешанина извршио је самоубиство. Његов пример имао је велики утицај на револуционарну омладину Босне био је члан покрета «Млада Босна» (Ibid. I том, стр. 780)

16) The Catholic Encyclopaedia IV New York 1922, стр. 108.

јих се њоме служи, а у томе стању се све раније везе поништавају, сва права се гасе и свако је у праву да брани себе и пружи отпор нападачу»¹⁷⁾

Уважавајући мишљење тадашњих истакнутих теоретичара о теорији тираноубиства, мора се ипак констатовати да теорија тираноубиства никада није имала идеју о далекосежним друштвеним променама већ само замену неподобног владара подобним. Без потцењивања тадашњих теоретских тумачења тираноубиства сигурно је да творци ове теорије нису довољно разрађивали начин спровођења друштвених промена након замене дотадашњег владара, нити су имали решења за друштвене реформе и изграђивање људских права и слобода грађана.

Слободан Јовановић је сматрао да је теорију народне суверености први систематски изложио Атлузије (Althusius Johannes) у свом делу «Politico methodice digesta et ehemplis socris profamiss». Слично мишљење имали су и многи српски песници у првој половини XIX века. Сима Милутиновић-Сарајлија у својим утопијама сматра да је књаз био само први изабрани чиновник, а ако би прекришио устав чекала га је сурова казна скупштине и то да се жив закопа.¹⁸⁾ *Иако су те давне теорије оправдавале акт тираноубиства, то је политички мотивисано дело и по данашњим схватањима представља насиље, које савремене правно-политичке теорије одбацују а закони инкриминишу.*

Младобосанцима је у сопственој земљи било ускраћено слободно политичко изражавање, те су они оснивали тајна удруживања чији је крајњи циљ био протеривање хабзбуршког окупационог система из БиХ и из свих јужнословенских земаља. Гаврило Принцип¹⁹⁾, Владимир Гађиновић²⁰⁾ и њихови другови радили су у иле-

17) John Locke, of Civil Government, II gl. XIX

18) В.Недић, Сима Милутиновић -Сарајлија, Београд 1959. стр. 176

19) *Гаврило Принцип*, рођен 1894., у селу Велики Обљај, општина Босанско Грахово. Умро 1918, у злогласном затвору Терезин у Чехословачкој. Припадник је револуционарне омладинске организације «Млада Босна». Од 1912., сарађује са организацијом «Уједињење или смрт» у Београду. У Сарајеву 28. јуна 1914. извршио је атентат на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда. На суђењу се држао поносно и неустрашиво, истичући да се борио за уједињење свих Југословена и ослобађање од Аустроугарске монархије, те да се је још 1912. заклео на гробу Богдана Жерајића да ће га осветити. Осуђен је на 20 година тешке робије. Умро је у затвору, а 1918. његови посмртни остаци пренесени су у Сарајево у гробницу хероја «Младе Босне» 1921. (Војни лексикон, ВИЗ Београд, 1981., стр. 1019)

20) *Владимир Гађиновић*, рођен 1890. у селу Качањ код Билеће. Потиче из напредне свештеничке породице. Након основне школе у Билећи, од 1901-1907, учио је гимназију у Мостару. Током 1907. учио је Богословију у Рељеву код Сарајева, а почетком 1908 год. радио је у мостарској редакцији листа «Народ». Бива ухапшен 20. октобра 1908. Због

галним револуционарним удружењима омладинаца, која су оснивана у БиХ, Хрватској, Словенији, Далмацији и међу иселјеницима у САД. *Са аспекта науке било би значајно расветлити проблем, да ли је Принципова генерација ипак била подложна спољним утицајима.* Да ли су то биле марксистичке идеје о поступности или социјалдемократско учење које третира борбу против државног терора са акцентом на масовном покрету отпора против тешких друштвених и економских прилика или пак, анархистичке теорије о масовној примени индивидуалних акција против окупатора.

Било би веома значајно истражити политичке, друштвене и економске факторе у БиХ у оној мери у којој су они подстицали припаднике Младе Босне на одлучну акцију. У којој је мери атентат произашао из друштвених и политичких прилика које су владале у земљи у којој су се родили и одрасли припадници Младе Босне? Треба, такође, испитати узајамни однос социјалних и националних мотива који су покретали сарајевске атентаторе и проценити колико су нарушени аграрни односи у БиХ, с једне стране и национална угњетеност, с друге стране, утицали на одлуку атентатора да изврше атентат.²¹⁾

То су веома комплексна питања која се бар са историјског аспекта морају расветлити. Неки писци тврде да је организација “Уједињење или смрт” Младу Босну политички индоктринисала, што се на основу историјских чињеница лако демантује.

Један од чланова Младе Босне Богдан Жерајић је покушао атентат на генерала Варешанина 2. јуна 1910. када, организација “Уједињење или смрт” није ни постојала. Може се тврдити да је идеја о атентату никла искључиво у напаћеним грудима поносних младића из Босне и Херцеговине који више нису могли подносити насиље моћне Аустроугарске монархије.

јавног отпора аустроугарском терору. Након изласка из затвора преко Црне Горе прелази у Србију и до јануара 1909. похађа комитски курс у Врању. Године 1910. матурирао је у Првој београдској гимназији и започео студије књижевности код Јована Скерлића. Почетком 1911. г. наставља студије филозофије у Бечу. У лето 1912. г. одбија да служи војску у Аустроугарској монархији те се више није могао вратити у отаџбину. Лета 1917. г. завршава студије у Фрибургу дипломским радом о Гијоу Мари Жану (Guyau Marie Jean) Једанаестог августа 1917. у Фрибургу умире под сумњивим околностима. Његови посмртни остаци пренесени су 1934. у Сарајево., а 2003 године у његово родно место Качањ код Билеће. Узроци Владимирове смрти нису никада расветљени, а постоје сумње да су га отровали агенти аустријске тајне полиције. (*Опширније видети: Предраг Палавестра “Књижевност Младе Босне”, књига 1 изд. Светлост Сарајево 1965., споменница Владимира Гаџиновића, изд. штампарија Петра Н. Гаковића Сарајево 1921, Владимир Дедијер “Сарајево 1914.”, Просвета Београд, 1966.*)

21) В. Дедијер «Сарајево 1914.», Просвета, Београд, 1966, стр. 51.

У своја три есеја о Жерајићу²²⁾, Владимир Гађиновић је величао жртву као најбоље средство да се међу младобосанцима оствари нови религијски импулс. Марк Андрејевић Натансон²³⁾ је имао удела у формирању ставова Владимира Гађиновића о жртви. Натансон је учио Владимира Гађиновића да је највиши циљ живота жртвовање човечијег бића и егзистенције ради ослобађања угњетених.

Младобосанце је косовском миту нарочито привукла жртва једнога од оснивача њиховог покрета Богдана Жерајића, који је у стању очајања после анексије БиХ, одлучио да убије цара Фрању Јосифа, кад је посетио Мостар 3. јуна 1910. године. Жерајић је у последњем тренутку променио одлуку мада је био само неколико корака удаљен од хабсбуршког цара, с револвером у цепу. После тога се вратио у Сарајево, и оног дана кад се отворио нови босански парламент, Сабор, 15. јуна 1910, испалио је пет метака на земаљског поглавара, генерала Маријана Варешанина, а потом се шестим метком сам убио, уверен да је агентат успео.²⁴⁾ Мада је Жерајић сахрањен тајно, младобосанци су открили његов гроб и окитили га. После хапшења, Принцип је у свом исказу рекао да се још 1912. године заклео на Жерајићевом гробу да ће га осветити.²⁵⁾ Кад је Принцип први пут посетио Србију, понео је у Босну прегршт “слободне српске земље”²⁶⁾ и положио је на Жерајићев гроб, а уочи 28 јуна Принцип је са Данилом Илићем и Неђом Чабриновићем последњи пут посетио гроб Богдана Жерајића. Током процеса, 19. октобра 1914, прочитана је брошура Владимира Гађи-

22) На вест о анексији Босне и Херцеговине, октобра месеца 1908. године, Жерајић је, као многи младобосанци, пребегао у Србију и ступио у добровољачке нерегуларне трупе, комите. Комите је организовала *Народна одбрана* припремајући се за рат против Аустро-Угарске, који је изгледао неизбежан. Декларација српске владе од марта месеца 1909. године, којом је прихваћен чин анексије, као и пасивност Срба у Босни и Херцеговини, за Жерајића су били сурови ударци. На војним припремама у Србији рекао је једном официру да је неопходно ослободити се или умрети. Ово је била главна парола под којом су се херцеговачки устаници борили у великој буни 1875-1878, која је почела у Невесињу, одакле је Жерајић био родом (Н Стојановић, “*О задацима Босне*”, Легопис Матице српске, Носи Сад, 1929).

23) Марк Андрејевић Натансон Боборов(1850-1919) социјалиста – револуционар који је од 1869. године играо важну улогу у руском револуционарном покрету. У ово време живео је као емигрант у Швајцарској, а Владимир Гађиновић га је често посећивао и много поштовао (Владимир Гађиновић, “Огледи и писма”, Свјетлост, Сарајево, 1956. године, стр. 241).

24) Владимир Дедијер, “Сарајево 1914.”, Просвета, Београд 1966, стр. 390.

25) Лебедев, *Рођење Гаврила Принципа*, Политика, 28. септембар 1936.

26) Исто.

новића о Жерајићу “Смрт једног хероја”, као литература која је, према оптужби, утицала на дело оптуженог.

КАРАКТЕР МЛАДЕ БОСНЕ

После анексије БиХ босанско херцеговачки студенти су изјавили да они ни по коју цену неће признати анексију јер она представља најобичнију пљачку, а “ако Аустроугарска хоће да нас прогута ми ћемо јој прогристи стомак”.²⁷⁾ Сви младобосанци су гајили дубоко интересовање за књижевност и поезију, неки од њих су у свом кратком животу постали и даровити песници, а неки и велики писци (Иво Андрић). Били су посебно надахнути делима Ничеа (Nietzsche Friedrich), Ибзена (Ibsen Henrik), Вајлда (Wilde Oscar), Витмена (Whitman Walt) и других протагониста литерарног анархизма.

Поред револуционарног карактера Млада Босна је била прави расадник књижевних талената. Литература Младе Босне била је великим делом усаглашена са идејама програма клуба “Народно уједињење”, нарочито у програмским и критичким текстовима: пропагирање филозофије национализма и демократских политичких доктрина, изграђивање националне свести, стварање култа српске и хрватске националне енергије, рад на стварању модерне националне југословенске културе на основу уверења да је национална култура немогућа без националног друштва, а национално друштво без националне државе. Јачање националне свести, сузбијање туђих утицаја, неговања култа жртве и витешког духа, борбеног оптимизма, као и ширење култа слободе јединства народа, били су видови једне доследно примењиване идеолошке оријентације, која је Младу Босну, како на интелектуалном тако и на политичком плану учинила најактивнијим и најборбенијим делом напредне југословенске омладине пре Првог светског рата.

Књижевна елита Младе Босне представљала је један нови талас изданака који су стасали као дивови, да би у најлепшим данима свога живота већина трагично окончала свој живот.

Књижевна омладина Младе Босне није стигла да потврди своје праве стваралачке вредности. Након сарајевског атентата они су раздвојени, расути по свету, заточени у тамницама и логорима, изгубљени у туђини где су живели тешким животом. Припадници

27) Исто, стр. 293.

Младе Босне нестајали су у метежу рата један за другим, умирући на ратиштима и губилиштима, по казаматима и болницама.²⁸⁾

Ситуација међу јужним Словенима у годинама које су непосредно претходиле 1914. г. била је веома сложена. Већина је тежила да изрази свој бунт не само против националног угњетавања него и против свих окова који су гушили живот у свим областима. Анализирајући тадашњу ситуацију прослављени писац и добитник Нобелове награде Иво Андрић је записао:

“Читаво наше друштво хрче недостојно, само су писци и револуционари будни”²⁹⁾

Припадници Младе Босне били су велики родољуби. Њихова жудња за слободом се мора интердисциплинарно посматрати и то са психолошко-социолошког и филозофског аспекта. Младобосанци су посебно били инспирисани јунаштвом Милоша Обилића, његовим саможртвовањем у борби против тиранина и тираније. Он је био и ос-тао симбол српског јунаштва и на његовом примеру рађали су се слободарски идеали и одлучност да се никада и ни по коју цену не призна ропство. Јуначке народне песме садржавале су целу косовску легенду на којој се кроз векове градила мотивација и неустрашивост српског народа. Косовски мит развио је и култ освете. Српским епским песмама су се дивили и преводили их на своје језике најпознатији светски писци и песници, а међу осталима Гете Јохан Волфганг (Goethe Johann Wolfgang), Скот сер Валтер (Scott Sir Walter), Александар Сергејевич Пушкин, познати амерички новинар Џон Рид (Reed John)...

Младобосанци су засигурно били најпрогресивнији део револуционарног покрета Јужних Словена на подручју Хабзбуршке монархије. За њих је убиство надвојводе Франца Фердинанда (Franz Ferdinand) значило убиство тиранина, почињено ради општег добра на основу учења природног права да се сви људи рађају једнаки и да као такви могу да се побуне против насиља и оних који нарушавају људска права и слободе грађана, а посебно јер се Јужни Словени налазе међу последњим европљанима који су успели да створе своје националне државе.

Од саме анексије БиХ 1908 године Аустроугарска монархија се у континуитету припремала да нападне Србију. Берхтолд Лео-

28) Предраг Палавестра, “Књижевност Младе Босне” књига I и II, Светлост, Сарајево 1965, стр. 98-259.

29) Иво Андрић, “Вихор” бр. 5 од 1913.

полд (Berchtold Leopold) аустријски буржоаски државник и дипломата био је веома агресиван према Србији, а његов први сарадник гроф Форгач (Forgač) према Србији је гајио мржњу и презир. Као доказ за то је и његово инсистирање да се у свим канцеларијама аустријске владе истакне максима: “Србију треба уништити (Serbija delenda est)”³⁰⁾ “Принципови пуцњи нису објавили само надвојводину смрт, већ четири године касније и уништење хабзбуршке монархије, укључујући и средњовековни кметски систем у БиХ”.³¹⁾

Ако младобосанци нису били ослобођени спољних утицаја онда се њихове идеје могу довести у везу са стремљењима Мацинијеве (Mazzini Giuseppe) “Младе Италије”, с том разликом што су идеје младобосанаца биле плод босанских услова живота, традиције косовског мита у временима великих империјалистичких сукоба који су потре-сали свет почетком XX века. Треба ипак, истине ради, истаћи да је у припреми атентата значајну материјалну помоћ младобосанцима пружила организација “Уједињење или смрт”³²⁾, само материјалну, јер је и сам Апис³³⁾ касније био против атентата. Гаврило Принцип и Недељко Чабриновић изјавили су да су имали намеру да својим новцем купе оружје, али пошто га нису имали довољно за помоћ су се обратили Милану Цигановићу, а његовим посредовањем и Војиславу Танкосићу. Није познато да ли је још неко од “црнорукаца” знао за атентат, али се зна да није знала Влада Србије ни Врховна команда.³⁴⁾ Сигурно је да се Принцип и његова група идеолошки разликовала од организације “уједињење или смрт”. Разлике су биле не само у општој филозофији живота,

30) Карло Сворца, “Никола Пашић и уједињење Југословена” Космос Београд 1937. стр. 157-159.

31) Исто, стр. 97.

32) “Уједињење или смрт”, тајна завереничка организација основана је 9. 5. 1911. г. у Београду, познатија као “Црна рука”. Основала ју је група официра и цивила учесника у мајском преврату 1903. г. ради борбе за уједињење свих Срба. Имала је знатну политичку и друштвену улогу па се често сукобљавала а владом. Почетком 1917. у Солуну је (Солунски процес) дошло до обрачуна између Беле и Црне руке. После суђења Апису и другим а организација се распала. (Војни лексикон, ВИЗ Београд 1981. стр. 1104).

33) Драгутин Димитријевић Апис, рођен у Београду 5.8.1876., а стрељан 1917. у Солуну. Био је главни организатор официрске завере која је 1903. довела до убиства краља Александра Обреновића. Један је од оснивача и члан Врховне централне управе тајне револуционарне организације “Уједињење или смрт”, познатије под именом “Црна рука”. У Првом светском рату до 1915. руководио је обавештајном службом Врховне команде, а затим је био начелник штаба Ужичке и Тимочке војске и помоћник начелника штаба 3. армије. Ухапшен је 1916. и на инсценираном Солунском процесу оптужен за организовање тобожњег атентата на регента Александра. Осуђен је на смрт стрељањем. На обновљеном процесу у Београду 1953. Пуковник Апис је рехабилитован. (Војни лексикон, ВИЗ, Београд 1981. стр. 836).

34) Историја српског народа, Српска књижевна задруга, Београд 1994, том VI, стр. 18-22.

него, пре свега, у погледима на решавање националног питања, на решавању унутрашњих проблема међу Јужним Словенима, као и уређења нове државе после слома Аустроугарске монархије.

Многи историчари тврде да сарајевски атентат представља чин одбрамбеног ослободилачког карактера чије су се идеје ткале на револуционарној политици младих, рекло би се и најнапреднијих босанскохерцеговачких омладинаца тога времена. Њихова патриотска свест као основа и филозофска мисао као политичка надградња коју је зачинио револуционарни дух и понос свакога од њих, значајно доприносе формирању њихових ставова и опредељења за борбу.

МЛАДА БОСНА ОСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТ

Млада Босна је уистину била ослободилачка омладинска организација. Међутим сам атентат је последица исхитреног понашања радикалног крила Младе Босне. Владимир Гађиновић је вероватно под утицајем модерне европске мисли и савремених доктрина у предвечерје атентата почео да се колеба, истицао је да атентат није тренутно одговарајући потез. Главни организатор завере Данило Илић у судбоносним данима пред атентат доводио је у питање исправност филозофије политичког убиства, па чак и потребу убиства Франца Фердинанда (Franz Ferdinand), али млађи чланови Младе Босне у БиХ су већ били донели чврсту одлуку о убиству Франца Фердинанда и тада се више није могло ништа променити. Још није познато дали су идеје Владимира Гађиновића, Данила Илића, а у предвечерје атентата и Трипка Грабежа³⁵⁾ стигле до Принципа пре извршења атентата.

Илићев и Гађиновићев став има далекосежније узроке, нарочито филозофске и политичке природе. Они су променили свој став према индивидуалним акцијама као искључивим средствима друштвених промена, јер су били свесни да појединци не могу извести револуцију без широких народних маса. То потврђују резултати рада тајне Конференције поводом прославе 60. годишњице “Зоре”, која је одржана у Бечу 28 јуна 1914 године. Ова конферен-

35) *Трипко Грабеж* (1896-1916) национални револуционар, припадник револуционарне организације Млада Босна. Као гимназијалац у Београду са Гаврилом Принципом и другим револуционарима Младе Босне израдио је план атентата на аустроугарског престолонаследника Франца Фердинанда. За саучесништво у атентату осуђен је на 20 година тешке робије и пост сваког трећег месеца. Умро је у тамници 1916. г. Мала енциклопедија, Просвета, Београд, 1986. I том, стр. 521.

ција донела је Резолуцију против индивидуалног терора и док је специјални комитет за резолуције дорађивао овај документ о нецелисходности политичких атентата ст-игла је вест да је Принцип убио аустроугарског надвојводу Франца Фердинанда.³⁶⁾

Један број младобосанаца схватио је да се индивидуалном борбом не може постићи ништа значајније, *једино друштвене промене могу настати мобилисањем широких народних маса и дизање масовног устанка против окупатора.*

Владимир Гаџиновић темељито је радио на припреми и организацији масовног устанка против Аустроугарске монархије. Његов основни предуслов за извођење масовног устанка у БиХ је јачка и моћна Србија у војном и економском смислу, јер је на време схватио да се индивидуалним акцијама не може поразити хабзбуршки окупатор. Владимир је био, како је то Јован Скерлић говорио реални националиста³⁷⁾, а након убиства бечког надвојводе Гаџиновић је рекао: “Ми можемо да доживимо велику трагедију са овим догађајем. Србија није спремна за рат, а Аустрија ће га сигурно изазвати.”³⁸⁾

Међутим, тврдити да је сарајевски атентат био или основни или непосредни узрок рата 1914-1918, представљало би претеривање. Под другим и нормалним међународним околностима тај догађај не би могао да изазове тако значајне последице.³⁹⁾

С друге стране то је био неочекивани дар бога Марса ратоборној бечкој странци, која је још од анексионе кризе 1908-1909. године тражила разлог да нападне Србију и умири Јужне Словене, проширујући хабзбуршку власт до самих врата Солуна. Само у том смислу може се о националним аспирацијама Јужних Словена и колонијалним условима у Босни и Херцеговини говорити као о једном од многобројних узрока првога светскога рата. У том смислу има много истине у закључцима историчара и економисте Веселина Маслеше, да је Принцип “својим пиштољем хтео да застави Drang nach Osten.”⁴⁰⁾

36) Владимир Дедијер, “Сарајево 1914.,” Просвета, Београд, 1966, стр. 508-514.

37) Национализам (Nationalisme), народњаштво, родољубље, друштвено, политичко и култ-урно деловање са националног становишта које се испољава у различитим облицима: као друштвено-политички и културни покрет грађанске класе у циљу буђења националне свести, ослобађања, уједињења и стварања националне државе. Милан Вујаклија “Лексикон страних речи израза”, Просвета, Београд, 1980. стр. 599.

38) Владимир Дедијер, Сарајево 1914., “Просвета”, Београд, 1966. стр. 513.

39) Исто, стр. 763

40) Веселин Маслеша, Млада Босна, изд. Култура, Београд 1945, стр. 45.

Пошто је искључиви циљ Младе Босне био ослобођење БиХ и уједињење словенских народа, логично је што ником није пало на памет да “Младу Босну” третира као терористичку организацију, јер је природно и свако друго право окупираног народа да се бори за своју сл-ободу. “Младу Босну” је подржавала већина грађана БиХ, па ни по том основу није терористичка. Младобосанци нису имали за циљ да својим активностима изазивају страх, зебњу, дефетизам и панику код народа. Унутрашњи тероризам јесте нелегална борба против власти, али против легалне и легитимне власти своје државе, а пошто Аустроугарска власт није била ни легална ни легитимна – већ окупаторска па се никада са научног аспекта не може говорити о терористичком карактеру “Младе Босне”.

Др Војин Димитријевић истиче да су младобосанци по узору на руске народновољце и њима блиске борце обузети личном чистотом, моралном исправношћу и спремношћу за жртвовање, које искључују сваки недискриминисани тероризам.⁴¹⁾

Својим активностима “Млада Босна није имала за циљ изазивање далекосежних психолошких последица код народа БиХ, што указује на бесмисленост идеје о њеном терористичком карактеру. Данас је непримерено ретроактивно мењати дефиниције догађаја који су се одиграли пре више од 90 година.

Немогуће је пронаћи научни рад из тог времена који би указивао на терористички карактер “Младе Босне”.

Дакле, и поред тога што је сарајевски атентат био исхитрен чин у погрешно време са аспекта српских националних интереса (убрзао је масовно страдање српског народа), не може се окарактерисати као терористички акт. Познато је да су методе извођења терористичких акција, криминалних радњи и оне којима се служе ослободилачки покрети сличне, па без обзира на то, ове активности са аспекта правне науке се никада не могу поистовећивати.

Хипотезе према којима су сарајевски атентат инспирисале тајне службе Русије, Француске и Британије или сличне организације у Немачкој, Мађарској и Аустрији, било директно или индиректно нису потврђене историјским истраживањима и представљају замагљивање знаменитих историјских чињеница на просторима БиХ у време Аустроугарског терора на почетку XX века.

41) Војин Димитријевић, “Тероризам” изд. Радничка штампа Београд 1982. стр. 105.

Младобосанци нису хтели другу државу осим своју и у њој слободу, зато се то легитимно право увек мора уважавати и поштовати. Наука не трпи импровизације, она осуђује сваки покушај доминације политике над науком попут тезе о терористичком карактеру “Младе Босне”. Такве тезе нису безазлене, оне су злонамерне и штетне, јер искривљују улогу српског народа у историји и доводе јавно мњење у заблуду.

Radoslav Gacinovic

“MLADA BOSNA” AND SERBIAN NATIONAL QUESTION

Summary

Young Bosnia was a general people's movement for liberation and unity of South Slavic peoples. This title was firstly mentioned by Petar Kocic in the journal „Otdzina“ in 1907, and then Vladimir Gacinovic in the article “Young Bosnia” that was published in the Almanac of “Prosveta” in 1910. Despite their natural instinct to confront a force with force, the Young Bosnians and their share-minded contemporaries in Serbia, Croatia and Slovenia held a stronger understanding of historical perspective than many of their contemporaries among the South Slavs. They understood, first of all, an unavoidable of revolutionary destruction of the Hapsburg Monarchy and secondly a need for establishment of a Yugoslav federal association consisting of various South Slavic peoples of same ethnic origin, but separated by history. Each man might have his own opinion on Gavrilo Princip and his brothers in arms' battle principle, but it is certain that the Sarajevo assassins, due to their patriotism, courage and unselfishness, have been considered as true rebels in the line of Zandi and Orsini, Zasulicheva and Perovska, Conolly and Pierce.

Key Words: Young Bosnia, Despot, Assassination, Liberation, Unity, Monarchy, South Slavs

ЛИТЕРАТУРА

- Владимир Дедијер, Сарајево 1914, Просвета, Београд 1966.
- Војни лексикон, ВИЗ Београд, 1981.
- Карло Сфорца, Никола Пашић и уједињење Југословена, Космос, Београд 1937.
- Војин Димитријевић, Тероризам, Радничка штампа, Београд 1982.
- Предраг Палавестра, Књижевност Младе Босне, књига I и II, Свјетлост, Сарајево 1965.
- В. Недић, Сима Милутиновић – Сарајлија, Београд, 1959.

- John Locke, Of Civil Governmant, II гл. XIX
- Иво Андрић, Вихор, бр. 5, 1913.
- Енциклопедија, Лексикографски завод, Загреб, 5/1960.
- Владимир Гаћиновић, Огледи и писма, Свјетлост, Сарајево, 1956.
- Драго Љубибратић, Владимир Гаћиновић, Нолит, Београд, 1961.

Abstract

A liberation movement “Mlada Bosna” was founded in hard times for all citizens of Bosnia and Herzegovina. Enlightened intellectuals in occupied and unlawfully annexed Bosnia and Herzegovina were simply obliged in front of themselves, their peoples and history to rebel against the force and injustice that overshadowed their country. In particular it is necessary to point out that founding idea of “Mlada Bosna” took roots strictly among the youth of Bosnia and Herzegovina, and with certainty it is possible to conclude that the idea was not founded by somebody’s will outside of Bosnia and Herzegovina. The gun hits of Princip gave the ground for Austro-Hungarian monarchy to justify its (awaited for long time beforehand) war against Serbia. These were the beginnings of great suffering of Serbian people and lead also to the destruction of another powerful world monarchy whose imperialistic ambitions were slammed in confrontation with brave and dignified Serbian military forces.

Despite that, it is necessary to underline that with the assassination it is not possible to solve problems of one or more nations, and its consequences are uncertainty and suffering in general and in individual sense at the same time.

By its hurry in decision-making about the murder of Vienna Grand Duke, among other things, one young generation of Bosnia-Herzegovian revolutionaries, whose high level of patriotism, courage and unselfishness could not be denied, was sacrificed.

Essentially speaking, all Young Bosnians were great patriots and revolutionaries and they submitted everything, including their own lives, for the future of their people and liberation from Austro-Hungarian slavery and continuous terror over all citizens of Bosnia and Herzegovina.

A thesis on terroristic character of “Young Bosnia” is groundless and it is a consequence of the lack of knowledge and represents a dangerous forgery of history. Science of 20th century did not relate to “Young Bosnia” as a terroristic organization, nor did it comprehend Princip as a terrorist. It was done only by a Muslim-Croatian federation

in Bosnia and Herzegovina after 1990 and for political purposes.

Овај рад је примљен 19. јануара 2010. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 11. фебруара 2010. године.